

ФУНДАМЕНТАЛ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF FUNDAMENTAL STUDIES

SODIRJONOV Muxriddin Maxammadaminovich

*Namangan davlat universiteti
Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
dostent*

ANVARJONOV Jamshidbek

*Namangan davlat universiteti
"Iqtisodiyot mutaxassisligi"
magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13980980>*

GLOBALLASHUV SHAROITIDA INSON KAPITALINING INNOVATSION RIVOJLANISHI MODELI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada globallashuv jarayonlarining jadallashuvi sharoitida inson kapitali sifatini oshirish va uni innovatsion rivojlantirish bo'yicha nazariy qoidalarni va ilmiy-amaliy tavsiyalar tadqiq etilgan. Zamonaviy o'zbek jamiyatida inson kapitalning rivojlanish bosqichlari va ta'limga bo'lgan munosabat haqida ayrim mulohazalar berilgan. Iqtisodiy rivojlanishning innovatsion modelini shakllantirish inson kapitalining innovatsion rivojlanishi uchun qulay mikroiklimni ta'minlovchi institutlarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan davlat normativ-huquqiy siyosatini joriy qilishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: inson kapitali, yoshlar, farovonlik, barqarorlik, dinamika, transformatsiya, innovatsiya, fan, ta'lim, salomatlik, madaniyat, industrial, posmodernizm, mentalitet, inson kapitalning rivojlanish bosqichlari.

MODEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

ANNOTATION

This article explores theoretical rules and scientific and practical recommendations for improving the quality of human capital and its innovative development in the context of the acceleration of globalization processes. In modern Uzbek society, some considerations are given about the stages of development of human capital and the attitude towards education. The formation of an innovative model of economic development requires the introduction of state regulatory legal policy aimed at the development of institutions that provide a favorable microclimate for the innovative development of human capital.

Keywords: human capital, youth, welfare, sustainability, dynamics, Transformation, Innovation, Science, Education, Health, Culture, industrial, posmodernism, mentality, stages of development of human capital.

МОДЕЛЬ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрены теоретические положения и научно-практические рекомендации по повышению качества человеческого капитала и его инновационному развитию в условиях ускорения процессов глобализации. Даны некоторые соображения относительно этапов развития человеческого капитала и отношения к образованию в современном узбекском обществе. Формирование инновационной модели экономического развития требует внедрения государственной нормативно-правовой политики, направленной на разработку институтов, обеспечивающих благоприятный микроклимат инновационного развития человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, молодежь, благосостояние, устойчивость, динамика, трансформация, инновации, наука, образование, здоровье, культура, индустриализация, постмодернизм, менталитет, этапы развития человеческого капитала.

Globalashuv transformatsiyalari sharoitida inson kapitalining innovatsion rivojlanishining zamonaviy paradigmasi mamlakat raqobatbardoshligini oshirishning asosiy vositasi bo'lib, davlat rivojlanishining innovatsion va investitsion modelini ishlab chiqishda muhim omil hisoblanadi. Ilmiy va texnologik taraqqiyot, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan inson kapitali aql, bilim, ko'nikma, tajriba va kasbiylik tashuvchisi sifatida markaziy o'rin egallab kelmoqda. Inson taraqqiyoti - inson ta'lim darajasi, madaniyati, aqliy va ruhiy yetuklikka olib keladigan sifat va miqdoriy o'zgarishlarning uzluksiz jarayonidir.

Globalashuv jadallashib, mamlakatlar o'rtasida raqobat kuchayib borayotgani iqtisodiyotning innovatsion modelini shakllantirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Yangi O'zbekiston strategiyasining maqsadi yurtimizning baxtli va barkamol insonlar farovon yashaydigan, ijtimoiy adolat tamoyillari to'liq qaror topgan, dunyoning yeng rivojlangan, barqaror o'sayotgan va inson kapitali yuqori bo'lgan demokratik davlatlari qatoridan joy olishini ta'minlashdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning "Biz Yangi O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi rivojlanish bosqichida ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan birga, ma'naviy-ma'rifiy jabhalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ham muhim ahamiyatga ega ekanligini yaxshi anglaymiz" [1, B.261].

Bu islohotlar bevosita ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatli bo'lib, uning asosida tarbiya va ta'limga asosiy e'tibor berish muhimligi yotadi. Sh.M.Mirziyoev rahbarligida amalga oshirilayotgan bunday islohotlar o'zining real natijalariga ega ekanligi bilan ham xalqimiz, mintaqadagi qo'shni mamlakatlar va jahon hamjamiyatining e'tirofiga sazovor bo'lmoqda. Shu bois ham, Prezidentimizning ziyolilar oldiga qo'ygan kontseptual vazifalardan kelib chiqqan holda jamiyatimiz a'zolari, xususan yoshlar tafakkurida ma'naviy-ma'rifiy omillarning ustuvorligini ta'minlash bo'yicha taklif va tavsiyalar hamda ilg'or texnologiyalarni ilgari surish bo'yicha nazariy-metodologik va ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega ekanligini bugungi Uchinchi Renesans asoslari mustahkamlanayotgan pallada o'zining ahamiyatini namoyon etmoqda.

Bunday mas'uliyatli vazifalar butun O'zbekiston fuqarolari, jumladan, yoshlarning ma'naviy kamoloti va ma'rifiy yetuklik jarayonlariga ham aloqador bo'lib, o'z ijtimoiy hayotining barcha sohalarida sifat jihatidan ijobiy o'zgarish, yangilanish, rivojlangan ilg'or demokratik mamlakat va fuqarolik jamiyatini qurish yo'lidan borayotgan yurtimizda, ushbu yo'nalishda ham nazariy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlarni zamonaviy talablar darajasida yaratish qilish va ularning natijalaridan ijtimoiy hayotda foydalanish samarasini oshirish masalalari davlatimiz rahbarining doimiy diqqat e'tiborida bo'lib kelmoqda.

Innovatsion jarayonlarda faol ishtirok etayotgan va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning asosiy resursi bo'lib xizmat qilayotgan inson kapitali sifatini oshirish strategiyasini amalga oshirish mamlakat barqaror rivojlanishining ajralmas sharti ekanligi belgilab qo'yildi.

XX asr ikkinchi yarmidan boshlab inson kapitali va ta'limga nisbatan munosabat asta-sekin tubdan o'zgarib boshladi. Inson kapitalini rivojlantirishning nazariy - amaliy jihatlari xorijlik iqtisodchi - olimlar A.Smit, T.Shulst, G.Bekker, e.Denison, R.Solou, S.Fisher[2] tomonidan ilk bor tadqiq etilgan. T. Shulst [3] fikriga ko'ra, kapitalni: inson kapitali va ashyoviy kapitalga izchil taqsimlash imkonini beradi [4].

Inson kapitali nazariyotchilaridan G. Bekker [5] inson kapitali tushunchasini birinchi bo'lib mikrodarajada qo'llay boshladi.

Milliy iqtisodiyotda inson kapitalini rivojlantirish va uning iqtisodiy fanlar tizimidagi ahamiyati bo'yicha iqtisodchi olimlar - Q.X. Abdurahmonov, J.X. Ataniyazov, T. Jalilov, D. Rahmonov hamda B. Usmonovlar mazkur yo'nalishda keng ko'lamlı tadqiqotlar olib bormoqdalar. Sotsiolog olimlardan inson kapitali masalalarining milliy mentalitet doirasida etnosotsiologik jihatlari M.Bekmurodov, ijtimoiy-madaniy omillari - A.Umarov, sotsial kapitalning aholi turmush sifatini oshirishdagi ahamiyati X.Akramov hamda inson kapitalini rivojlanish jarayonlarining etnosotsiologik xususiyatlarini M.Sodirjonov [6] lar tomonidan tadqiq etilgan.

Inson hamisha hayotida o'zi uchun kerakli bo'lgan boylikni yig'ishga harakat qiladi. Ushbu insoniy harakat inson farovonligini oshirishning muhim mezonı bo'lib xizmat qiladi. Boylik ilmiy farazlarda "kapital" tushunchasi bilan konvertatsiya qilinadi. Shuning uchun ham, ijtimoiy va iqtisodiy sohalarida "kapital" tushunchasi keng qo'llanilmoqda va uning turli xil shakllari ajralib chiqmoqda. Uning asosiy mohiyati harajat qilish va to'plashda bo'lib, mazkur ijtimoiy qonun kategoriyasi sifatida insoniy faoliyatni namoyon etadi. Mazkur kategoriyaning jamiyat hayotida ko'payishi va faoliyat sifatida yuritilishi ma'lum darajada iqtisodiy o'sishga ta'sir etishi mumkin [7].

Innovatsion taraqqiyot yo'li mamlakatning inson kapitali rivojiga yo'l ochish bilan birga insonlardan fikrlash tarzini, ijtimoiy va ma'naviy-axloqiy qarashlarini o'zgartirishni talab qiladi va pirovardida butun jamiyatning modernizatsiyasi va yangi sifat holatiga transformatsiyasiga olib keladi. Davlatning inson kapitalini rivojlantirish va yuksaltirishdan manfaatdorligi ortib bormoqda. Nafaqat iqtisodiyot balki, siyosat va sotsiologiyada bu jarayon ijtimoiy hayotning muhim strategik sohasi sifatida tadqiq etilmoqda. Ijtimoiy taraqqiyotning asosiy maqsadi har bir shaxs o'z imkoniyatlarini ko'yobga chiqarishi, sog'lom, ijodiy, sifatli ta'lim va faol hayot kechirishdan iborat [8].

A. Smit inson kapitalini shaxsning ta'lim olish jarayonida unda mehnat qobiliyatining rivojlanishi, hamda uning jamiyat uchun foyda keltirishga ixtisoslashuvining ahamiyati to'g'risida alohida ta'kidlaydi [9].

Ushbu fikrdan xulosa qilinsa, inson kapitali davr nuqtai nazaridan yangi qiymatlarni yaratishdagi mehnat qobiliyati bilan o'lchangan.

A. Smit har bir halqning boyligi quyidagi ikki shart bilan belgilanishini aniqlagan

- birinchidan, mehnatdan qay darajada mahorat, aql va ustalik bilan foydalanilayotganligi;

- ikkinchidan, foydali mehnat bilan band bo'lganlar sonining bunday mehnat bilan band bo'lmaganlar soniga nisbati.

A. Smitga qarashlariga ko'ra, bozor iqtisodiyotida foydali va unumdor ishchilar soni ularni ish bilan ta'minlashga sarflanayotgan sarmoya miqdori va shu sarmoyadan foydalanish shakliga bog'liqdir. O'z navbatida kapital (sarmoya)ning tabiati, jamg'arish usullari va u harakatiga keltiradigan mehnat miqdoridagi o'zgarishlar ham undan foydalanish uslublari ishni bajarish usullari va boshqa ishlab chiqarish omillariga bog'liqdir. Demak, yuqori mehnat unumdorligiga erishishda inson omili, jamlangan inson kapitali miqdori mehnat salohiyatidan foydalanish darajasi katta ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy makonga integratsiyalashuvi, bu yerda globallashtirish jadallashib, mamlakatlar o'rtasida raqobat kuchayib borayotgani iqtisodiyotning innovatsion modelini shakllantirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Barqaror rivojlanishning, yuqori texnologiyali raqobat muhitini ta'minlashning ajralmas sharti mamlakatning innovatsion rivojlanishi bo'lib, bu postindustrial jamiyatda ustuvor strategiya hisoblanadi. Muayyan strategiyani amalga oshirish inson kapitalining sifati oshgan taqdirdagina mumkin bo'ladi, bunda shaxsning ijodiy salohiyati, aqliy qobiliyatlari, bilimi, kasbiy mahorati birinchi o'ringa chiqadi. Shaxs o'z aql-zakovati bilan innovatsiyalarni yaratib, hayotga tatbiq etar ekan, innovatsion jarayonlarda faol ishtirok etar ekan, inson kapitalini rivojlantirish va sifatini oshirish barqaror rivojlanish sharoitida iqtisodiyotning innovatsion-investitsion modelini barpo etishning zaruriy shartidir. joriy tadqiqotni dolzarb qildi. Shaxsning tarbiyaviy komponentini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. "Umr davomida ta'lim" modelini joriy etish va yuqori malakali mehnat resurslaridan samarali foydalanish kelgusida milliy iqtisodiyotning raqobatdosh ustunliklarini oshiradi.

Globallashtirish sharoitida inson kapitalining innovatsion rivojlanishi modeli ta'lim, tadqiqot, tadbirkorlik, ijtimoiy omillar, texnologik rivojlanish va xalqaro hamkorlik kabi bir qator komponentlarni o'z ichiga oladi. Ushbu model mamlakatlarga raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va barqaror rivojlanishni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning asosiy omili sifatida innovatsion inson rivojlanishining asosiy vositalarini aniqlash, insonning innovatsion-investitsion modelini shakllantirishdan iborat, kapitalni rivojlantirish va globallashtirish sharoitida uning sifatini oshirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlash.

Inson barcha iqtisodiy jarayonlarning markazida turishi va iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishining asosiy omili bo'lib xizmat qilishini anglash, inson kapitali sifatiga talablar ortib bormoqda. Bugungi kunda Ukrainada axborot jamiyatiga o'tish sodir bo'lmoqda, bu insonning intellektual faolligi, uning innovatsiya qobiliyatining ortib borayotgan roli bilan tavsiflanadi. Bunday faoliyatning natijasi mamlakat yalpi ichki mahsulotini shakllantirishning asosiy omili bo'lgan yuqori texnologiyali mahsulotlarni yaratishdir. Binobarin, zamonaviy sharoitda innovatsion inson kapitalini shakllantirish va uning rivojlanish istiqbollari belgilash keyingi ilmiy izlanishlarni taqozo etadi.

Insonning innovatsion rivojlanishining asosiy vositalari quydagilar:

1. Ta'lim dasturlari, litsenziyalar, akkreditatsiyalar, dual ta'lim, ta'limning innovatsion texnologiyalari kabi milliy ta'lim siyosati. Inson resurslarining zamonaviy vositalari elektron o'qitish-masofaviy o'qitish, korporativ universitet (biznes ta'limi), onlayn ma'ruzalar va boshqalardir.

2. Ishga joylashishning innovatsion shakllari va turlari (outsourcing, autstaffing, autspplacement, xodimlarni lizingga olish, coworking, kadrlar auditi, kadrlar bo'yicha konsalting va boshqalar) mavjud.

3. Infratuzilmani rivojlantirish vositalari (venchur va innovatsion fondlar, texnoparklar va ilmiy parklar, startaplar, onlayn axborot resurslari, patentlangan davlat organlari, innovatsion yordam marketing markazlari va boshqalar).

4. Ijtimoiy ta'sir instrumentlari (ijtimoiy texnologiyalar va loyihalar: "Yosh mutaxassislarni o'rganish texnologiyasi", "nizolarni hal qilish texnologiyasi", "Ishga yollash texnologiyasi", "Mutaxassislarni attestatsiya qilish texnologiyasi", boshqaruv strategiyasini izlash texnologiyalari, ijtimoiy modellashtirish va prognozlash texnologiyalari, axborot texnologiyalari, xodimlarning ijtimoiy kartasi, gamification (maxsus yechimlarni izlash va h.k.).

Ko'pgina ishlarida xorijlik va mahalliy olimlar inson kapitali rivojlanishini baholashning uslubiy asoslarini yaratdilar. Inson kapitali rivojlanishini baholashning nazariy va uslubiy yondashuvlarini o'rganish ko'rsatkichni integral baholash usulining keng tarqalgan usuli ekanligini aniqlash imkonini berdi.

Bilimlar jamiyatdagi bor imkoniyatlardan foydalanishni, ko'nikma va malakalar esa ijtimoiy tarqatqiyot va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Bu hodisa esa doimiy ravishda ta'limni doimiy ravishda moliyalashtirib borishni ta'lab etadi. Bir vaqtlar muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan. Zavodlarda ishlash, qayiq yoki poezd vakzallari uchun qulay va tabiiy joyga yaqin bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson kapitalining sifatli shakllanishi globallasuv sharoitida innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy vektoridir. Bizning fikrimizcha, inson kapitalini samarasiz rivojlantirish muammolarini yengish va sifatini oshirish uchun davlat iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga ko'maklashuvchi qator chora-tadbirlarni ko'rishi lozim, xususan:

- inson kapitalini samarali ishlab chiqarish va rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan huquqiy bazani takomillashtirish;

- davlat innovatsion siyosatini takomillashtirish va inson kapitalini innovatsion rivojlantirish instrumentlaridan chet el tajribasini hisobga olgan holda samarali foydalanish; tegishli institutsional muhitni yaratish va inson salohiyatini innovatsion rivojlantirish dasturlarini qabul qilish;

- oliy malakali mutaxassislarini kasbiy tayyorlash va ularning malakasini oshirishning samarali mexanizmini yaratish zamonaviy mehnat bozori talablarini hisobga olgan holda malaka darajasi;

- bandlikning innovatsion shakllari va turlarini rivojlantirishga asoslangan yangi mehnat modelini shakllantirish;

- ijtimoiy muloqot va ijtimoiy sheriklik rolini oshirish; inson kapitali chiqib ketishini minimallashtirish maqsadida davlat migratsiya siyosatini takomillashtirish;

- postindustrial jamiyatda inson kapitali rivojlanish darajasini oshirishga imkon beradigan axborot-kommunikatsiya va ijtimoiy texnologiyalarni joriy etish.

Bizningcha, taklif etilayotgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish va davlat raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim resurs bo'lgan inson kapitali sifatini oshirishga yordam beradi.

Inson kapitalining innovatsion rivojlanishi modellari turli xil bo'lib, ular jamiyatning rivojlanish darajasi, madaniy xususiyatlari va texnologik imkoniyatlariga qarab tanlanadi. Ushbu modellarni muvaffaqiyatli qo'llash insonlarning o'z qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi g'oyalarni yaratish va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi.

Shunday qilib, inson kapitalining innovatsion rivojlanishi globallasuv transformatsiyalari sharoitida barqaror iqtisodiy rivojlanish modelini yaratishda asosiy omil hisoblanadi, chunki u insonga sarmoya kiritish orqali shakllantiriladi.

Investitsiyalarning samaradorligi innovatsion mehnatga, ijodkorlikka va ijodkorlikka ega bo'lgan shaxsning ishlab chiqarish qobiliyatlari rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Innovatsion iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi sharoitida inson kapitali rolining o'sishi uni baholash, shakllantirish va rivojlantirishga yangicha yondashuvlarni qo'llashni talab qiladi. Inson kapitalini qayta ishlab chiqarishda muhim rol o'ynaydi davlat normativ-huquqiy hujjatlardan foydalangan holda tartibga solish siyosati.

Inson kapitalini rivojlantirishni davlat tomonidan boshqarib borishning samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini shakllantirish - inson kapitali sifati, innovatsion salohiyatini oshirish uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratib, milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradigan ustuvor vazifadir. Kelgusida olib boriladigan tadqiqotlar rivojlangan davlatlarning xorijiy tajribasidan foydalangan holda innovatsion inson kapitalini rivojlantirishning strategik yo'nalishlari va mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

REFERENCES. IQTIBOSLAR. СНОСКИ.

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси - Т.: Ўзбекистон, 2022. - В. 261.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. - Москва: Эксмо, 2007, 684 с. // Shultz Т. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. — N.Y., 1968. vol.6 // Becker G. Human Capital. — N.Y.: Columbia University Press, 1964. // Денисон Э. «Анализ экономического роста США с 1929 по 1969» (Accounting for United States Economic Growth, 1929-69; 1974. P.576) // Solou R. Policy of Full Employment, 1962. P. 638// Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономическая теория. — М., Юнити, 2002. С. 378
3. Теодор Уилям Шульц (Theodore William Schultz, 1902 йил 30 апрел, Арлингтон —1998 йил 26 феврал, Иванстон, АҚШ) — америкалик иқтисодчи, “ривожланаётган мамлакатлардаги иқтисодий ривожланиш муаммолари тадқиқотлари учун” 1979 йилги Нобел мукофоти лауреати. Асосий асарлари: “Жаҳон учун озиқ-овқат” (“Food for the World”, 1945); “Анъанавий аграр соҳасининг трансформацияси” (“Transforming Traditional Agriculture”, 1964).
4. Shultz Т. Human Capital, family planning and their effects on population growth // American Economic Review. -1994. -May. P.45.
5. Гери Стенли Беккер (Gary Stanley Becker, 1930 йил 2 декабрда туғилган) — америкалик иқтисодчи, “Микроиқтисодий таҳлил соҳасини инсоннинг қатор хусусиятларига қўллаш учун” 1992 йилги Нобел мукофоти лауреати. Асосий асарлари: “Камситишнинг иқтисодий назарияси” (“The Economics of Discrimination”, 1957), (“Human Capital”, 1964), “Иқтисодий назария” (“Economic Theory, 1971”).
6. Содиржонов М. Социологический анализ динамики и трансформации человеческого капитала //in Library. - 2023. - Т. 3. - №. 3. - С. 177-184.
7. Содиржонов М. М. Инсон капитали ривожланиш жараёнларининг этносоциологик хусусиятлари (Фарғона водийси мисолида). Соц.ф.б.фал.док.(PhD) дис.автореф. - Тошкент, 2022. - Б. 43.
8. Содиржонов М. М. Инсон капитали ривожланиш жараёнларининг этносоциологик хусусиятлари (Фарғона водийси мисолида). Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси //Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси.- 2022. - 2022.
9. Smith А. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations Book 2 - Of the Nature, Accumulation, and Employment of Stock. - London, 1776.